

Светлозар ЖЕКОВ

ЕВРОПЕЙСКИ МЕЧТАНИЯ ЗА БЪЛГАРСКОТО СЪДЪРЖАНИЕ НА „ЕВРОПЕАНА”

Уважаеми колеги,

с ръка на сърцето всеки от вас сигурно ще признае, че когато се е сблъсквал с по-широко участие на нашето братя българина в европейски проекти, къде с усмивка, къде със самоирония и по-често с горчивина си е припомнял крилатата фраза на безсмъртния Алеков герой Бай Ганя: *Европейци сме ний, ама все не сме дотам!*... Във вече 15-годишното ми участие във всякакви проекти – и български, и европейски, та дори и паневропейски, съм се убедил, че Алеко е бил прав и, за съжаление, е прав и днес. Все нещо неевропейско ни дърпа назад, пречи ни да извлечем поуците от миналото и да гледаме с оптимизъм и вяра в бъдещето, пречи ни да решаваме по-безстрастно и рационално проблемите на настоящето и да подкрепяме всичко позитивно и градивно за нацията без завист, корист или равнодушие. Моля да ме извините за малко патетичното начало, може би неподходящо за такъв експертен форум, но то има своето основание, защото ако не анализираме и оценим грешките дори от близкото минало, можем да ги повторим и задълбочим в бъдещето.

Днес България можеше да е водеща страна в “Европеана”, ако през вече далечната 1997 година беше стартирала програмата за дигитализация на Националния център за книгата „Българско книжовно наследство”, заради която всъщност аз напуснах частното си издателство „Перо” и се съгласих да поема поста директор на центъра. Програмата изискваше финансиране от държавата само по 1 млн. лева годишно с осигурено проектно съфинансиране от страна на издателите (т.нар. по-късно и доста модерно днес – публично-частно партньорство) като очакваният резултат беше дигитализацията на почти 100 автора годишно, издаването им в многотомна поредица книги, придружени от дигиталните им издания в CD или DVD, безплатно за библиотеките предоставяне на 3000-ен тираж от изданията, както и създаването, поддържането и актуализирането на постоянен WEB-портал „Българско книжовно наследство”, достъпен безплатно за всеки интернет-потребител. Ако проектът беше срещнал политическа и финансова подкрепа, вместо да бъде отхвърлен заради глупостта и недалновидността на чиновниците тогава в Министерството на културата заедно с министъра, можем да си представим какво би означавало това днес – България щеше да е сред пионерите в европейската дигитализация далеч преди да е станала член на ЕС; щяхме да имаме дигитализирано почти цялото си книжовно наследство, естествено щяхме „благородно” да предизвикаме и другите общности, свързани с опазването, съхранението и разпространението на културната памет на България – музеите, галериите, архивите, археолозите и т.н. И – като следствие – щяхме да имаме не 0.01% участие, а поне 10%-12% от общото съдържание на “Европеана”. Да, ама не – сякаш чувам Алеко: *Европейци сме ний, ама все не сме дотам!*...

Моя милост и тук присъстващият мой близък приятел и колега Живко Иванов направихме и това, което не ни беше по силите в рамките на година и половина да покажем и на държавата, и на книжната общност, че „такова животно” като „нов прочит” (разбирано и в иновационния му смисъл) има и, че то е по-живо, по-продуктивно и по-евтино (ако и да трябваше да си продам къщата в Горна Баня, а Живко Иванов да не получи и един лев от този самоубийствен проект), чрез издаването през 2001 г. на първото мултимедийно издание на български класик – „Христо Смирненски – новият прочит” в два тома и CD-ROM. Изданието дори получи подобаваща държавна оценка – първата Национална награда за принос към писмената култура на България „Христо Г. Данов” в категорията „Електронно издаване и нови технологии” и то, не защото беше първи и успешен опит за дигитализиране на класически автор, а заради достойнствата на изданието, които и до днес – почти десетилетие по-късно, го правят неизменен участник в модерната образователната система по българска литература в университетите и средните училища.

Уважаеми колеги, далеч съм от мисълта да връщам миналото, за да се почувствам европеец в една недотам европейска среда и атмосфера в него. Правя това с единствената мисъл да не повтаряме неевропейските грешки на миналото, защото моята, а предполагам – и вашата – практика показват, че много европейски проекти са прекрасно осъществени с висококвалифицирано българско участие, но *Европейци сме ний, ама все не сме дотам!...*, т.е. след тях липсва продължението, устойчивостта на развитието, схващано не като усвояване на средствата по който и да било – европейски или български фонд, а като политика на последователна и дългосрочна стратегия. Сега пак трябваше „да ни кажат” от ЕС, че дигитализацията е неотменна част от съхраняването на културното наследство и че безплатното ѝ предоставяне в интернет следва да е приоритет на страните-членки с оглед постигането на целите на Лисабонската стратегия. И че приносят ни в “Европеана” е не само възможност, но и ангажимент на българската държава в рамките на ЕС да участва равностойно в решаването на една от най-важните цели на съюза – чрез културния мулти-лингвистичен диалог между страните-членки да заздравя устоите на общността по отношение на различията, приликите и общоевропейската стойност на всяка национална идентичност. И, ако озаглавих изказването си пред вас „Европейски мечтания за българското съдържание в “Европеана”, то е защото не ми се иска това съдържание да си остане поредното „мечтание” за истинска, а не мнима интегрираност в общоевропейския процес на обединение в икономическо, социално и съвсем не на последно място в културно отношение.

Отсъствието на национална стратегия за дигитализация, съхранение и разпространение на културното наследство не се основава единствено и само на липсата на средства. През изминалите 20 години в България отсъстваше политическо разбиране за важността на проблема преди всичко на национално ниво, а до общоевропейското му значение малцина от управляващите институции са достигали. С всяко ново правителство се възобновяваше и надеждата за раждането на политическа воля процесът и в България да тръгне по европейски... За пръв път от години, след толкова индивидуални усилия на специалисти,

културни институти и институции, поетите на национално ниво ангажирани към „Европеана“ и необходимостта от изпълнението им, дават шанс за обединяването на тези усилия в дългосрочна национална стратегия за дигитализация, като част от Националната стратегия за култура, която е сред приоритетите на днешното правителство. Но за тази цел експертният натиск „отдолу“ към взимашите политически решения „горе“ следва не само да не отслабва, а и да се увеличава до превръщането на процеса в необратим и независещ от смяната на правителства. Така, както е в Европа. Особено сега, когато се работи по тази стратегия и, доколкото съм осведомен, все още не е създаден Националният съвет по дигитализация на културното наследство. Защото от това какви и кои експерти ще влезнат в този съвет зависи до голяма степен и съдържанието, което България ще предложи в „Европеана“...

Както се казва, вече има светлина в тунела! Аз самият, без да съм пряко ангажиран с процеса тук в България, отчитам голям напредък – само за една година се увеличи броят на националните агрегатори в „Европеана“ и като следствие малката българска ниша в нея започна да се пълни. Включването на Варненската регионална библиотека „Пенчо Славейков“ с една добра дигитална колекция чрез програмата Europeana Local показва нагледно как усилията на български професионалисти може да бъдат подкрепяни от европейските фондове. Това няма как да не ни радва. Но сега на дневен ред идва да решим по-важния въпрос – **какво, как и кога** да бъде агрегирано в „Европеана“ и как да се обединят усилията на различните институти, така че работата по отделни проекти (национални и европейски) да бъде синхронизирана с общата ни стратегия за представянето на културното ни наследство в най-големия портал за култура на ЕС. И тъй като върху тази стратегия все още се работи, ще си позволяя да представя на вниманието ви някои мои разсъждения по темата на нашата конференция, която се надявам да ускори както създаването ѝ, така и необходимото обществено обсъждане.

„Европеана“ в момента е един полупразен или полупълнен 27-етажен небостъргач, от който на нас ни е предоставен цял един етаж. Вече сме започнали да го пълним, защото такава е целта – да си подредим експозицията. Може да го пълним до безкрайност, защото е виртуален, стига да имаме с какво. Но за да поканим европейците в него, трябва първо да решим какво ще сложим и как да го подредим. И като започнем от входа, който ясно трябва да показва българската културна идентичност в общото европейско семейство, да преминем през залите и вековете на историко-културния ни принос в общата съкровищница на европейската духовност. Сред нас са прекрасни експерти в това какво следва да включва и как се подрежда една библиотека, писмен или аудио-визуален архив, музей или галерия, или виртуален музей на културно-исторически паметници или природни обекти. Всеки от тях е наясно в областта си кой български културен факт, обект или артефакт е с приоритетно значение за европейското наследство. Съвкупността от тези приоритети може да се превърне в основа на **хоризонталните потоци** на българското съдържание в „Европеана“. Като се започне от първите културни паметници на българската нация и държава, от делото на светите братя Кирил и Методий и техните ученици, дали на света кирилицата, с чиито букви са създадени

стотици шедьоври на европейското книжовно наследство, в това число и български, премине се през Златния век на българската култура и писменост, книжовните школи, безценните образци на устното ни народно творчество, национално-освободителните борби и върховете на българското Възраждане и се стигне до наши дни. Ако това се възприеме като необходима времева рамка за тази част от българското съдържание в “Европеана”, следва да се създаде механизъм, **осигуряващ** в известна степен **равностойно агрегиране** на дигитализирани обекти както от различните тематични, така и времеви потоци. Или, иначе казано, белите полета от древността до новото време да се попълват едновременно, но с оглед на националните приоритети в стратегията. Ако чрез “Европеана” вече имаме достъп до Добрейшовото евангелие от XIII в., благодарение на Народната библиотека „Св.св. Кирил и Методий”, не пречи чрез друг или същия агрегатор да имаме едновременно достъп и до „Под игото” на Иван Вазов или „Записки по българските въстания” на Захарий Стоянов. С това, надявам се, сме съгласни всички. Но създавайки модела на българското съдържание в “Европеана”, ще трябва да съобразим още една важна подробност – ние нямаме изграден национален културен портал, какъвто например има една Франция: (<http://www.culture.fr/fr/sections>). Чрез него потребителят може да стигне не само до всеки дигитализиран обект, но и до всички свързани с него обекти. Т.е. френското участие в “Европеана” е вече подсигурано от мощна, добре подсигурирана и непрекъснато актуализирана мрежа от хипер-връзки. И, ако вече имаме съгласие относно хоризонталните потоци, в архитектурата на нашия модел ще поставим и пресичащи ги във вече определения хронотоп **вертикални потоци**, които ще отразяват **рецепцията** на хоризонталните обекти. Всеки вертикален поток трябва да включва от сериозните научни изследвания и монографии, посветени на съответния паметник на културата или произведението до популярните статии и дори вестникарски изрезки. Например, ако вече имам достъп до Добрейшовото евангелие, ми се иска да мога да прочета и труда на Беньо Цонев от 1906 г., както и други статии и монографии, в които то се анализира, сравнява и пр. Тези вертикални потоци в пресечната точка на един вече дигитализиран или с предстояща дигитализация обект на наследството са изключително важни за цялата тематична гама на българското съдържание с оглед пълноправното му и пълноценно включване в широката културна панорама на “Европеана”.

Виждам вече нечии усмивки, които сякаш ми казват: „Стъпка по стъпка”! Но за да не правим погрешни стъпки или да пропуснем една или друга, настъпвайки несъзнателно партньора си, трябва предварително да ги научим и едва след това да се впуснем в тангото или да се хванем за хорото. Това, разбира се, е в кръга на шегата, но от работата си по изданието „Христо Смирненски – новият прочит” аз и тук присъстващият Живко Иванов знаем много добре колко важно беше да изградим първо модела на дигитализация, да определим хоризонталните и вертикалните потоци на съдържанието, което имахме намерение да включим и едва след това да се заемем с многото неизвестни, които трябваше да решаваме в процеса на работа. “Европеана” не е специализиран портал, ориентиран главно към научната общност, какъвто беше например Hurer Learning, в който участвахме с Живко Иванов. Следователно българското съдържание в него трябва да бъде

предназначено и ориентирано към най-широк възможен кръг публика – от учения до ученика.

Последното ми дава повод да разширя малко темата за книжовното наследство, обект на дигитализация и достъп до него чрез европейския портал. Независимо че сме дали писменост на славяните, българският език не е така разпространен както други европейски езици. Чете се и се говори на български от не-повече от 8 милиона души на планетата. Това не пречи, разбира се, на нашия език да са създадени истински шедеври на европейската писмена култура. За съжаление те са малко известни в Европа и света. “Европеана” открива една невероятна възможност за популяризирането на тези произведения чрез техните преводи на различни езици, чрез дигитализирането и агрегирането им в нея. Така че, когато някой потърси Иван Вазов на латиница, да може да намери оригинала, но и превода на „Под игото” на езика, на който може или иска да го прочете. И тъй като в “Европеана” (или по-скоро чрез нея) е широко застъпена мултимедията, защо да не изгледа и вече архивния филм „Под игото” (1952) с участието на незабравимия Петко Карлуковски. Но в случая вероятно ще трябва да почака още 8 години, за да изтече предвиденият в закона 70-годишен срок. Не искам да навлизам в територията на авторското право, което освен, че не е уеднаквено в рамките на ЕС, създава редица препятствия за съдържанието на “Европеана”, особено за помладите изкуства като аудио-визуалните. Защото не мога да си представя, че ще имам достъп например до безценните образци на българския фолклор и няма да имам възможност да чуя „Излел е Дельо Хайдутин” в изпълнение на Валя Балканска, след като в You Tube и на много други интернет страници има свободен достъп до нейни изпълнения. Споделям всичко това, защото то има важно отношение към правната страна на агрегираното българско съдържание – най-вече към вертикалните му потоци. Как да си представим например нашето участие в “Европеана” без дигитализирана информация (в това число и аудио-визуална) за част от нашето нематериално културно наследство като признатите от ЮНЕСКО вече прочути по света Бистришки баби или българските нестинари? Или без вече заснетите филми (вкл. с дублаж или субтитри на английски или френски езици) за богатите ни колекции на етнографските ни музеи? Това са все въпроси, които компетентно трябва да бъдат решени от юристите, привлечени в Съвета по дигитализация, с оглед тълкуване разпоредбите на колективното право на общността върху нейните традиционни знания, така нареченото „особено право” или *sui generis* и прилагането им спрямо регламентите на “Европеана”. Искам ние да не забравяме и да напомняме на Европа и света, че имаме уникални открития, които единствено и само може да се свързват с България – например българското кисело мляко, българското розово масло и много други, на които трябва да посветим немалко дигитализирана информация и хипер-връзки към нея.

Доколкото знам проектът „Български Лувър” вече се реализира. Въпреки малко гръмкото му име, той вероятно ще допринесе за популяризирането на нашето модерно изобразително изкуство. Изписа се и се изговори много по тази идея и едва ли има смисъл да я обсъждаме и ние. Да приемем, че сме съгласни с нея и че я подкрепяме. Но тогава възниква закономерният въпрос – ако „Българският Лувър”

срещу значителна сума ще даде подслон само на част от нашата култура в сферата на изящните изкуства, то не следва ли срещу многократно по-малка инвестиция приоритетна задача на държавата да бъде и изграждането на един **виртуален български „Лувър“**, какъвто трябва да бъде **един национален културен портал** по подобие на френския? Не е нужно да си специалист, за да пресметнеш, че добавената стойност в областта на културата от един такъв портал ще бъде много по-голяма, макар че входът в него ще е безплатен. Да не говорим за консолидиращия ефект, който ще окаже върху различните културни общности в дългосрочен план. Освен всичко друго, той ще направи работата по агрегирането на българско съдържание в “Европеана” значително по-лека.

Вероятно вече сте забелязали, че в моето изказване съм пропуснал един, може би най-важен в днешната икономическа ситуация, хоризонтален поток – културно-историческото наследство от древни цивилизации по нашите земи. Те вероятно са повече от тези в Гърция, но все още не успяваме да ги направим толкова известни на Европа и света, както от дълги години го прави за „своите” нашата съседка. Оставих го за края, защото съм убеден, че няма експерт в тази зала, който да не го приоритизира между най-значимите ни (а може би – и най-трудните) задачи за приноса ни в “Европеана”. Пътят към осъществяването им минава през осигуряването на пресечна точка на много и различни информация, знания и технологични решения (като триизмерната анимация например), все неща, в които имаме вече опит, който обаче се нуждае от стимулиране, включително и материално – като материална база и заплащане на труда, който е значително посложен от дигитализирането на друг материален културен обект – да речем ръкопис, книга, картина, грамофонна плоча или 36 мм. филмова лента. За да покажем чрез “Европеана” Велики Преслав например в целия му някогашен блясък на българска столица би трябвало да не се ограничаваме само до наличния снимков и графично-архитектурен материал, а да създадем триизмерно мултимедийно изображение на целия историко-архитектурен комплекс, да свържем това с описанията, научните изследвания и съвсем не на последно място с туристическата информация. Средствата, вложени в подобни проекти, ще се възвърнат многократно от насърчаването и развитието на културния туризъм – това добре се разбира уж от всички, включително и от тези, които взимат политически решения и дават зелена светлина на едно или друго финансиране – но пак „не дотам”. Трябва да се създаде веднага интердисциплинарен екип от експерти, чиято дейност в тази посока да се финансира отделно, за да имаме в най-скоро време видими резултати – видими и за милионите потребители на “Европеана”, които „сърфирайки” в най-голямата европейска културна мрежа биха решили да посетят Плиска, Преслав и Перперикон, ако са достатъчно атрактивно представени, вместо отново да се разходят до „Акропола” в Атина. В подкрепа на това мое европейско „мечтание” ще ви припомня една статистическа извадка, според която днес, в условията на глобална икономическа криза, печалбата на културния сектор в Европа е по-голяма отколкото от производството на целия химически сектор на стария континент. И ако в Европа почти 8 милиона (една цяла България) успешно се справят с икономическите проблеми и предизвикателства пред културата, следва и у нас да си дадем сметка, че правилната и навременна инвестиция е не два пъти,

многократно по-печеливша в бъдещето, както на национално, така и на европейско ниво.

В заключение ми се иска да припомня още нещо, което всички знаем, но често забравяме – не трябва при всяко уж ново начало, какъвто е и случаят с нашето участие в “Европеана”, да започваме всичко отначало. Нито е по-лесно, нито е по-евтино! В България през изминалите две десетилетия къде с подкрепа на държавата, къде повече с индивидуални инициативи, има натрупан не само опит, но и значителен масив от дигитализирани обекти, които – ако са в съответствие с технологичните предписания на “Европеана” – лесно може да бъдат снабдени с изискваните метаданни и агрегирани в европейския портал. В този случай трябва да загърбим институционалната „надменност”, а наистина рационално да преценим кое съдържание, съществуващо вече в българското интернет пространство може да бъде от полза и кое – не. Дали ще сложим етикет „любителска” или „професионална” интернет страница е без значение, стига дигиталното съдържание да е адекватно на професионалните изисквания. Това се отнася най-вече за произведенията на българските класически автори, чиито творби присъстват в мрежата. Да не говорим за официалните страници на много наши библиотеки, музеи, галерии, читалища, та чак до страницата на Държавната агенция „Архиви”, която има специален раздел „Дигитален архив” и в него има множество безкрайно интересни и значими за българското културно-историческо наследство документи, които не са агрегирани в “Европеана”. И пак ще попитам – защо? Е, и ще трябва със самоирония да си отговоря: *Европейци сме ний, ама все не сме дотам!...* Бих добавил – не към присъстващите в тази зала, а към политиците ни – да не бъдем скъпи за триците, а за брашното евтини!